

OZDOBY Z NEFRYTU I JADEITU. DAWNIEJ I DZIŚ

WYBRANE PRZYKŁADY

SŁOWEM WSTĘPU...

Zrozumienie fenomenu jade¹, początkowo może przysparzać pewnych trudności, a to za sprawą swobodnego i nie zawsze właściwego stosowania tej nazwy oraz jej nieprecyzyjnego tłumaczenia na język polski. Jeszcze dzisiaj zdarza się, że jade tłumaczony jest jako jadeit, co niestety jest błędem. Termin jade odnosi się do dwóch, niespokrewnionych ze sobą kamieni, jadeitu oraz nefrytu, i należy go tłumaczyć jako żady². W dużej mierze całe to zamieszanie wokół jade i nazywanie tym pojęciem różnych minerałów, które były do siebie podobne z wyglądu, spowodowane było metodami, jakich starożytni używali do ich grupowania. Podczas tej klasyfikacji sugerowali się wyglądem powierzchni zewnętrznej, barwą i stopniem jej nasycenia, przezroczystością oraz pochodzeniem. Czasem wystarczyła tylko jedna z tych cech aby kamień został określony jako jade (Desautels 1986, VII).

W chińskich źródłach pisanych jade równoznaczne jest ze słowem *yu*, ale dla starożytnych Chińczyków *yu* nie określało, jak już wcześniej wspomniano, tylko nefrytu i jadeitu. Wiele cenniejszych, zabytkowych obiektów jade nie wykonano z żadnego z tych kamieni. Co więcej, również wiele przedmiotów zawiera w sobie mieszaninę nefrytu i jadeitu w różnych proporcjach, a także jeden lub więcej innych minerałów (Desautels 1986, 1). Sami Chińczycy mieli problem z rozróżnieniem „prawdziwych jade”, ze względu na ich duże podobieństwo wizualne z fałszywymi (np. serpentynitem) (Macioszek, 2010, 42) oraz ewidentnie pielęgnowali zamieszanie wokół jade od samego początku (Desautels 1986, 1).

W 1860 roku (niektóre źródła wskazują na rok 1863) francuski chemik Alexis Damour opublikował wyniki badań wielu przedmiotów wykonanych z zielonego jade, na podstawie których dowiódł, że prawdziwy jade to tak naprawdę dwa chemicznie różniące się od siebie kamienie (Desautels, 1986, 3). Do jednego typu Damour przypisał istniejącą już nazwę nefryt, która została nadana chińskiemu *yu* w 1789 roku przez A. G. Werner, natomiast drugi typ pochodzący z Ame-

¹ Z języka angielskiego.

² Zwyczajowa polska nazwa dwóch zewnętrznie podobnych do siebie kamieni, które często są ze sobą mylone: jadeitu i nefrytu.

ryki Środkowej i Birmy (Ward 2008, 305), zawierający piedra de hijada³ Hiszpanów oraz zielone rzeźby przywiezione z Cesarskiego Letniego Pałacu, który znajdował się niedaleko Beijing, Dammour nazwał jadeitem (Desautels 1986, 3).

NEFRYT I JADEIT — WYJAŚNIENIE POJĘĆ

W tym miejscu należałoby pokrótce wyjaśnić, czym jest nefryt a czym jadeit. Nefryt (nazwa pochodzi z języka greckiego „nephros” i oznacza nerkę) jest skałą metamorficzną, należącą do grupy amfiboli i posiada skład chemiczny aktynowolu — jest krzemianem wapnia i magnezu, zwykle z dodatkiem żelaza. Charakterystyczną jego cechą jest budowa wewnętrzna, polegająca na wzajemnym przerastaniu się cienkich mikrowłókien aktynowolu na dwa sposoby — poprzeczny i podłużny, co skutkuje bardzo dużą spójnością i zwięzłością (Maślankiewicz 1987, 215). Połysk nefrytu jest matowy, natomiast na płaszczyznach wypolerowanych — tłusty. Charakteryzuje się zieloną barwą (rozróżniane są jej liczne odmiany, w zależności od procentu zawartości żelaza), ale występuje również w kolorze czerwonym, żółtym i białym. Gęstość nefrytu powinna wynosić od ok. 2,90 do 3,01 g/cm³ (Świerżowska, Wasilewski 2004, 47).

Jadeit to minerał jednoskośny, zaliczany do grupy alkalicznych pirokresów. Jest krzemianem sodu i glinu, ale może też zawierać domieszkę krzemianu wapniowo-magnezowego. Występuje w zbitych i bardzo zwięzłych skupieniach. Jego budowa jest podobna do budowy nefrytu, dlatego podobnie jak nefryt, jest odporny na działanie czynników mechanicznych (Maślankiewicz 1987, 217). Posiada połysk szklisty do perłowego i występuje w różnych barwach — od białego, poprzez zielony, czerwony, brunatny aż do czarnego. Odmiana jadeitu posiadająca w sobie duży procent żelaza i charakteryzująca się kolorem od zielonego do czarnego, nazywana jest chlorome-lanitem (Maślankiewicz 1987, 217–18). Gęstość jadeitu powinna wynosić od ok. 3,3 do 3,65 g/cm³ (Świerżowska, Wasilewski 2004, 47).

Należy wspomnieć, że w Chinach w okresie neolitu, przedmioty wykonywane były przeważnie z nefrytu, natomiast jadeit zaczęto używać znacznie później (Macioszek, 2010, 42). Niektórzy badacze wskazują, że najwcześniejsza obróbka jadeitu w Chinach przypada na czasy dynastii Ming, a dokładniej na cesarza Wanli (zmarłego w 1620 roku), w którego grobie znaleziono berło wykonane z tego minerału (Forsyth 1991, 54). Inni natomiast wskazują, że zastosowanie jadeitu jako tworzywa, miało miejsce dopiero w XVIII wieku (Demattè 2006, 209). Przyczyną takiego

---

³ Dosłownie „kamień moczowy”; nazwa określająca yu, którą Hiszpanie przejęli od Portugalczyków. Portugalczycy zaczęli ją stosować ze względu na kontakty z Chinami, gdzie wierzono w jego moc uzdrawiającą nerki i pęcherz moczowy.

stanu rzeczy prawdopodobnie były ograniczony dostęp do surowca oraz trudność w jego obróbce (nefryt w skali Mohsa⁴ ma twardość 6,5 natomiast jadeit 7).

Trzeba pamiętać, że jadeit występuje w przyrodzie znacznie rzadziej niż nefryt, a dobrej jakości jadeit jest znacznie rzadszy niż dobrej jakości nefryt. Poza złożami w Birmie i Gwatemali, światowa dostawa tego minerału była i jest dość znikoma. Niektóre egzemplarze „imperial jade”⁵, są tak wartościowe, że ich ceny są równoważne na rynku klejnotów z cenami dobrej jakości szmaragdów (Desautels 1986, 16–17).

Od czasów prehistorycznych żady znane były nie tylko Chińczykom, ale również ludności zamieszkującej Mezoamerykę, kulturom z Azji Środkowej, tubylczej ludności zasiedlającej Nową Zelandię (Maorysom) oraz kilku innym. Początek eksploracji i obróbki jadeitu na obszarze Ameryki Środkowej, datowany jest na okres rozwoju kultury olmeckiej (ok. 1700–1200 p.n.e.). Natomiast głównym produktem jej wytwórczości były siekierki wotywno (Rusek 2012, 27). Co ciekawe Olmekowie najbardziej cenili sobie błękitną odmianę jadeitu, która nawiązywała do wody i kultu deszczu (Rusek 2012, 27–31). Dla Majów, którzy preferowali barwę zieloną, jadeit również był bardzo cennym materiałem, m.in. do wytwarzania ozdób, który stanowił wyznacznik władzy i ze względu na wspomnianą już niedostępność, był produktem luksusowym (Rusek 2014, 77–78). Temat użytkowania tego minerału przez społeczności prekolumbijskie Ameryki Środkowej, cieszy się dużym zainteresowaniem badaczy, przez co powstało wiele artykułów i publikacji. Jednak nie te społeczności i ich wytwórczość są tematyką niniejszego artykułu. Wspominam o tym zagadnieniu, by pokazać, że zielony kamień był nieodłącznym elementem życia nie tylko Chińczyków, ale również wielu kultur na różnych kontynentach. Jest to swego rodzaju fenomen, że wśród różnych społeczności, ten sam kamień, albo raczej ten sam typ kamieni, spełniał podobną rolę — był wyznacznikiem pozycji społecznej, surowcem służącym do wytwarzania przedmiotów kultu religijnego, rytualnej broni, amuletów oraz ozdób.

Celem niniejszej publikacji jest naszkicowanie problematyki ozdób używanych przez jedną z najstarszych społeczności, która odegrała ważną rolę w rozwoju cywilizacyjnym współczesnego świata oraz miała niebagatelny wpływ na szeroko rozumiany Jedwabny Szlak. Chiny, bo o nich mowa, to kraj, który szczególnie upodobał sobie jade, mimo, iż sam nie obfituje w jego złoża. Najwcześniejsze chińskie znaleziska przedmiotów wykonanych z nefrytu, pochodzą z okresu neolitu i przypadają m.in. na okres rozwoju kultury Hongshan, która zamieszkiwała tereny dzisiejszej

⁴ Skala Mohsa, to dziesięciostopniowa skala twardości minerałów utworzona w 1812 roku przez niemieckiego badacza Friedricha Mohsa. Charakteryzuje odporność minerałów twardszych na zarysowania minerałów miększych. 1 w skali Mohsa posiada talk, natomiast 10 — diament.

⁵ Intensywnie zielone jadeity odznaczające się bardzo dobrą jakością.

provincji Liaoning, a którą datuje się na lata od ok. 3500 do 2200 p.n.e. (Hogarth 1999, 10), jednak o tym będzie mowa w dalszej części tekstu.

„WSZYSTKIE SZLAKI PROWADZĄ DO CHIN...”

O ile temat jade w kulturze chińskiej jest w miarę dobrze zbadany i opracowany, o tyle na temat Szlaku Nefrytowego (ang. „Jade Road”) nie ma wystarczająco wiele artykułów, nie mówiąc już o publikacjach. Podobnie przedstawia się sprawa handlu jade w kontekście Szlaku Jedwabnego (ang. „Silk Road”), który uważany jest przez wielu za pierwszą tego typu wymianę handlową na kontynencie azjatyckim. Prawda jest jednak taka, że na długo przed Szlakiem Jedwabnym istniały drogi wymiany kamieni szlachetnych, półszlachetnych i ozdobnych, o czym świadczą liczne znaleziska archeologiczne. Mimo, iż wspomniane znaleziska pochodzą z różnych regionów Azji, to wykazują podobieństwa w technologii obróbki. Znakomitym tego przykładem są badania Gan Fuxi, który analizując skład chemiczny szklanych paciorków znalezionych na terenie cmentarzy-ska w Xinjiang, odkrył, że artefakty te zostały wykonane z lokalnego surowca ale techniką pochodzącą z zachodniej Azji (Palo 2013, 14–15). Na podstawie zbadanych zabytków, naszkicował mapę, obrazującą, w jaki sposób kamienie szlachetne mogły być transportowane a techniki obróbki szkła mogły rozprzestrzeniać się wewnątrz i poza granice współczesnych Chin. Sugeruje to, że długodystansowe szlaki handlowe istniały prawie tysiąc lat przed tym, jak zaczął istnieć Szlak Jedwabny. W swojej pracy te drogi przewozu towarów Fuxi nazywa „szklanym i nefrytowym szlakiem” (Palo 2013, 16).

Na podstawie tekstury, barwy i wtrąceń, dobry specjalista jest w stanie stwierdzić, z jakiego nefrytu powstał dany artefakt, wymagało to jednak lat praktyk i analiz. Dzisiejsze badania pozwalają wskazać miejsca wydobycia nefrytu i jadeitu na podstawie różnic w ich składzie chemicznym (Adams, Beck 2009, 153–62). Oprócz badań chemicznych i fizycznych kamieni, jak już wyżej wspomniano, archeolodzy spostrzegli powiązania między kulturami na podstawie sposobów obrabiania i zdobienia ozdób oraz innych przedmiotów wykonanych z jade (Palo 2013, 10–11). Połączenie wszystkich tych metod badawczych daje możliwość prześledzenia tras wymiany jade już od okresu neolitu.

Transeuroazjatycki system komunikacji karawan, jak można nazwać Wielki Jedwabny Szlak⁶, uformował się w końcu II w. p.n.e., jednak przed nim od ok. III tysiąclecia p.n.e. istniał już Szlak Lazurowy, którym transportowano lazuryt (lapis lazuli) (Latow 2010, 6). Kamień ten przewożono z przedgórza Pamiru (dzisiejsza prowincja Badachschan, Afganistan) do Ur, Lagasz (tereny dzisiej-

---

⁶ Nazwę tą wprowadził niemiecki geograf i geolog Ferdinand von Richthofen w latach 70’ XIX wieku (Perkins 1999, 464).

szego Iraku i Kuwejt u przy Zatoce Perskiej) oraz Harappy i Mohendzo-Daro (Indie) (Latow 2010, 6–7). Szlak Nefrytowy natomiast zaczął funkcjonować z końcem II tysiąclecia p.n.e. i prowadził z Azji Centralnej (dzisiejszy Region Autonomiczny Xinjiang, Chiny) do Chin wschodnich. W połowie I tysiąclecia p.n.e. szlaki te zaczęły się łączyć, po części za sprawą starożytnego, chińskiego urzędnika Zhang Qian, który w latach 139–126 p.n.e. został wysłany z misją dyplomatyczną do Azji Środkowej i przywiózł swojemu władcy informacje dotyczące życia społecznego napotkanej ludności oraz warunków geograficzno-klimatycznych Azji Centralnej (Gacek 2013, 11). Dzięki tym relacjom rozwinęła się sieć kontaktów zagranicznych Chin z tą częścią kontynentu i od końca II w. p.n.e. można już mówić o formowaniu się Wielkiego Jedwabnego Szlaku (Latow 2010, 7–8), w którym w dalszym ciągu jednym z najważniejszych przewożonych towarów był jade.

Powyższy opis przedstawia temat starożytnych dróg handlowych w dużym uproszczeniu. Jako uzupełnienie do tego tekstu, warto przytoczyć fragment pracy Markusa Palo, który sięgając do chińskich źródeł, stara się wyjaśnić czym był „Jade Road”. Palo powołuje się w swoim dziele na źródło, które obrazuje jakie znaczenie miał nefryt w tworzeniu się Wielkiego Jedwabnego Szlaku: „Jedwabny Szlak był ważnym pomostem dla ekonomicznej i kulturalnej wymiany pomiędzy Chinami a Zachodem. Ale to nie jedwab był przedmiotem handlu ale Hetian Jade⁷. Pierwsza droga umożliwiająca wymianę kulturalną i handel między Xinjiang i centralnymi równinami Chin, między Wschodem a Zachodem nie jest «Jedwabnym Szlakiem» ale «Szlakiem Nefrytowym»” (Palo 2013, 12–13).

OZDOBY Z NEFRYTU I JADEITU DAWNIEJ

Okres neolitu⁸ był w chińskiej historii czasem kształtowania się „jade-working cultures”, które tłumaczyć można jako „nefrytowe kultury”. Dotyczy przede wszystkim kultur Hongshan (ok. 3500–2200 p.n.e.), Liangzhu (ok. 3400–2250 p.n.e.) i Longshan (ok. 3000–1900 p.n.e.) (Childs-Johnson 1998, 56), które zostały tak nazwane ze względu na liczne znaleziska przedmiotów wykonanych z nefrytu. Społeczności te charakteryzowały się bardzo dobrą, jak na owe czasy, obróbką tego kamienia. Szczególnie znana ze swojej bogatej wytwórczości m.in. ozdób ciała i stroju, broni rytualnej oraz obrzędowych przedmiotów znanych jako bi⁹ i cong¹⁰, jest kultura Liangzhu

⁷ Nefryt najbardziej ceniony przez Chińczyków zarówno dzięki walorom wizualnym, jakościowym oraz ze względów historycznych. Przeważnie jest to odmiana mlecznobiała.

⁸ Ostatni okres epoki kamienia. Charakterystyczną cechą neolitu jest przekształcenie trybu życia zbieracko-łowickich społeczności na tryb osiadły, cechujący się uprawą roli i hodowlą zwierząt.

⁹ Nazywany również pi; jest to płaski dysk z dziurą w środku; wskazywał na wysoki status społeczny oraz symbolizował niebo; często wykonany był z niebiesko-zielonego nefrytu. W pochówkach umieszczany, według jednych

(Childs-Johnson 1998, 56). Bi i cong znajduwane w pochówkach w dużych ilościach (Forsyth 1991, 85), symbolizowały połączenie między niebem a ziemią oraz człowiekiem a światem duchowym (C. Hu 1992), natomiast nefryt jako materiał, z którego były wykonane, uosabiał ludzkie cnoty. Warto dodać, że cong wyrabiany był z lepszej jakości kamienia i zawierał ślady staranniejszej obróbki niż bi, świadczy to zapewne o jego większym znaczeniu obrzędowym (Forsyth 1991, 85). Oprócz tych przedmiotów, wyróżniane są jeszcze cztery obiekty pełniące funkcje rytualne: gui, zhang, huang i huan/yuan (Macioszek 2010, 43).

Nefryt i kamienie mające podobną strukturę fizyczną, określane jako „jade stone” oraz zaliczane do yu, miały religijne i symboliczne znaczenie, wskazywały również wysoki status społeczny ich posiadacza (Hogarth 1999, 12). Umieszczane przede wszystkim w pochówkach i kompleksach kultowych w neolicie, praktycznie nie odnajdywane są w okolicach domostw. Praktyka pogrzebowa wkładania nefrytu do grobu była kontynuowana w Chinach przez następne pokolenia (Forsyth 1991, 58–59). Warto też zaznaczyć, że jade był najwcześniejszym surowcem używanym w sztuce religijnej, co wiemy dzięki inskrypcjom na kościanych zabytkach (Childs-Johnson 1998, 57).

W kulturze chińskiej przedmioty wykonane z nefrytu chowane były wraz z zmarłymi, ponieważ wierzono, że zapewniały nieśmiertelność i konserwowały ciało. Takie nefrytowe przedmioty wchodzące w skład wyposażenia pochówków, dzieli się na następujące kategorie: yuyi (nefrytowe ubranie), yuhan (nefrytowe przedmioty wkładane do ust zmarłego), yuwo (nefrytowe przedmioty wkładane do rąk zmarłego) oraz yusai (nefryty zatykające otwory ciała) (Macioszek 2010, 46). Najlepszym przykładem przekonania o konserwacyjnych zdolnościach jade, są odnalezione w 1968 roku grobowe ubrania księżniczki Tou Wan, mierzące ok. 173 cm długości i zawierające ok. 2160 nefrytowych tabliczek (Desautels 1986, 49–50) oraz jej męża księcia Liu Shenga, wykonane z 2498 elementów, z których każdy został dokładnie dopasowany do części ciała, którą miał przykrywać (Bahn 2000, 103–5). Grób datowany jest na II w. p.n.e.

Z koncepcją rytualnych narzędzi i broni wyrabianej z jade od okresu neolitu do epoki brązu, nie do końca zgadza się Paola Demattè. Badaczka uważa, że przyjęcie teorii o wyłącznie ceremonialnym przeznaczeniu nefrytowych przedmiotów nie wykazujących śladów użytkowania jest niewłaściwe. Demattè utrzymuje, że przedmioty będące własnością klasy wyższej były wykorzystywane w codziennym życiu, ale stosunkowo rzadko, co skutkuje ich doskonałym stanem za-

---

źródeł na brzuchu lub klatce piersiowej zmarłego (Macioszek 2010, 44), według innych – pod ciałem (Desautels 1986, 31).

¹⁰ Nazywany również ts'ung; jest to otwarta cylindryczna tuba, której przekrój poprzeczny jest na zewnątrz kwadratem (wyglądem przypomina tubę włożoną w prostopadłościan); często wykonany z żółtego nefrytu; symbolizował ziemię (Desautels 1986, 31) oraz prawdopodobnie męskość (Macioszek 2010, 46).

chowania. Ich użycie było związane z pozycją właściciela i nie zależało od charakteru materiału. Badaczka przytacza przykład nefrytowego topora, który był w posiadaniu osoby o wysokim statusie społecznym. Według Demattè topór nie posiadający widocznych śladów użytkowania mógł służyć do rąbania drewna, ale osoba, do której należał z powodu swojej wysokiej pozycji społecznej, mogła po prostu tego drewna nie obrabiać albo robiła to bardzo rzadko (Demattè 2006, 210).

Po okresie neolitu nadszedł czas dynastii Shang i Zhou (ok. 1600–221 p.n.e.), w którym kontynuowana jest wytwórczość w nefrycie. Przedmioty stają się jednak o wiele bardziej zdobione, powielany jest również motyw smoka, który po raz pierwszy pojawił się jeszcze w neolicie, z tym, że przybiera on odmienne kształty i formy (Forsyth 1991, 80–81). Jest to również moment, kiedy obiekty wykonane z nefrytu zaczynają występować licznie w domostwach. Oprócz m.in. przedmiotów codziennego użytku i wyrobów dekoracyjnych stanowiących część umeblowania, w znacznych ilościach pojawia się biżuteria. Występujące ozdoby ciała to przede wszystkim wisioriki (w kształcie serca kurczęcia, w kształcie kompasu, o przekroju kwadratowym, w kształcie dzikich zwierząt, w kształcie ptaków i kwiatów, w kształcie ludzkiej postaci), bransolety i pierścienie (Macioszek 2010, 50), natomiast pojawiające się ozdoby stroju to w szczególności zapinki.

Rozkwit wisiorika w kształcie serca kurczęcia (chiń. jixin pei) datowany jest na czasy dynastii Han (206 p.n.e.–220 n.e.), natomiast jego pierwotną funkcją była ochrona kciuka łuczniaka. W późniejszym okresie forma ta była powielana (Macioszek 2010, 51). Wisiorek w kształcie kompasu (chiń. sinan pei) był prostokątny i zawierał wyrzeźbioną, małą łyżeczkę. Ozdoba ta pojawiła się w czasach dynastii Han i miała przeganiać złe duchy. Przedstawienia zwierząt, ptaków, kwiatów i ludzi, swój początek wzięły, podobnie jak smok, w okresie neolitu. Miały one charakter symboliczny i traktowane były jako amulety. Znane od neolitu bransolety (chiń. shouzhuo), swój szczytowy okres rozwoju mają w czasach dynastii Ming (1368–1644 n.e.) oraz Qing (1644–1911 n.e.). W ciekawy sposób natomiast upatruje się ich pochodzenie, w którym jako pierwowzory wskazywane są tuby cong (Macioszek 2010, 51–52).

W późniejszych okresach, przedmioty z jade nie straciły dużo na znaczeniu, a to dlatego, że rozwój kulturalny Chin opierał się na pewnych podstawowych zasadach i przekonaniach. Kolejne pokolenia tych zwyczajów nie obalały, ale je wchłaniały i pozostawiały bez większych zmian. Yu reprezentuje sobą te wartości, którym Chińczycy pozostali wierni przez tysiąclecia (Forsyth 1991, 53).

Ryc. 1, Huang — ceremonialny, wykonany z nefrytu wisior w kształcie łuku, V — IV w. p.n.e.,
 fot. Metropolitan Museum of Art., Nowy Jork (wolny dostęp).

NEFRYTOWE I JADEITOWE OZDOBY DZISIAJ

Przedmioty wykonane z „prawdziwego jade” (ang. „true jade”) od czasów prehistorycznych były wysoko cenione, zarówno przez mieszkańców dzisiejszej Chińskiej Republiki Ludowej jak i ludność z pozostałych kontynentów. Obecnie notuje się ich stały wzrost cenowy. W pewnym stopniu przyczyniło się do tego wykorzystanie nefrytu jako surowca do wykonania medali olimpijskich w 2008 roku (Hsu i in. 2015). Wydarzenie to przez wielu uznawane jest za moment przełomowy, który kompletnie odmienił światowy rynek jade i spowodował wzrost jego wartości. Umieszczenie kamieni w olimpijskich medalach był pierwszym takim zabiegiem w historii igrzysk (Hsu i in. 2015). Był to również oryginalny sposób promocji chińskiej kultury oraz samego kamienia.

Współczesny rynek nefrytowy w Chinach zdominowany jest przez surowiec z Kanady (British Columbia) oraz Rosji (Syberii), ze sporadycznymi dostawami z Chin (Xinjiang). Każdy z tych surowców reprezentuje inną jakość. Zielony nefryt z Syberii generalnie ma jaśniejszą i żywszą barwę, najmniej czarnych plamek oraz świetnej jakości teksturę. Przez klientów uważany jest za surowiec lepszej jakości od tego z Kanady czy Chin, dzięki czemu jego cena również jest odpowiednio większa. Biżuteria z tym kamieniem cieszy się dużym uznaniem wśród młodych klientów (Hsu i in. 2015). Zielony nefryt z Kanady natomiast ma lekko ciemniejszy kolor (tzw. „szpinakowa zieleń”), zazwyczaj posiada czarne plamki i tzw. linię wody. Większość surowca z British Columbia zadowala rynek średniego i niższego stopnia oraz jest faworyzowana przez starszych

klientów i ludzi, którzy preferują bardziej konserwatywny wizerunek (Hsu i in. 2015). Najlepszej jakości nefrytem z Kanady był „polar jade” z kopalni Polar, który charakteryzował się jasnozieloną barwą, jednak jego produkcja była bardzo ograniczona i została wyczerpana.

Jeśli chodzi o jadeit, to zarówno dawniej jak i dzisiaj, potentatem w jego światowym wydobyciu jest Birma — po 2000 roku według oficjalnych źródeł, zanotowano wzrost wydobycia z 10 000 na 46 000 ton. Jednak biorąc pod uwagę sytuację jadeitu w Birmie, można przypuszczać, że był on znacznie większy. Zakłada się, że 70%–90% najlepszej jakości minerału pochodzi właśnie z tego kraju. W roku podatkowym 2010–2011 oficjalny dochód państwa z eksportu jadeitu wynosił 1,75 mld dolarów amerykańskich, co stanowiło 1/5 całkowitego dochodu z eksportu (Egreteau 2011). Oczywiście nieoficjalnie był on dwu lub trzykrotnie wyższy. Mimo sankcji nałożonych na Birnę w 2007–2008 roku, jej dochód z każdym rokiem rośnie, a dzieje się tak za sprawą Chin, które stały się dominującym rynkiem globalnego przemysłu jade i największym klientem jego skupu. Celem obejścia birmańskich sankcji, przemysł jade został przeniesiony do granicznego miasta Ruili w prowincji Junnan w południowo-zachodnich Chinach. Niedługo po tym miasto stało się jednym z największych azjatyckich centrów handlu jade (Egreteau 2011).

Na współczesnym rynku jubilerskim, jadeit jest już droższy od złota, a jego cena w dalszym ciągu rośnie. Na wartość jadeitu znacząco wpływają duży popyt jak i malejące złoża. Oczywiście mówimy tutaj o najlepszej jakości kamieniu. Najbardziej cenionym odcieniem jest żywa, szmaragdowa zieleń. Niższej jakości jadeity są często ulepszone przez dodanie polimerów, w ten sposób podbija się ich kolory. Niestety każda ingerencja w naturalną strukturę kamienia znacząco obniża jego wartość („Jadeit coraz droższy, gorączka na granicy z Birną” 2016).

Na aukcjach biżuteria wykonana z jadeitu osiąga bardzo wysokie ceny. Przeglądając strony internetowe domów aukcyjnych, można natrafić na wiele pięknych, zabytkowych, jak również i współcześnie wykonanych przedmiotów z jade. Aktualnie biżuterią cieszącą się największą popularnością są pierścionki, kolczyki, naszyjniki, bransolety i wisiorki. W przeciwieństwie do okresów wcześniejszych, jade bardzo rzadko stosowany jest jako ozdoba stroju, chyba, że pod postacią spinek do mankietu czy broszek. Jadeitowa i nefrytowa biżuteria dostępna jest w sklepach jubilerskich, przez Internet i na aukcjach. W przypadku samodzielnego zakupu, warto wziąć pod uwagę, że istnieje wiele kamieni imitujących jadeit i podobnie jak ludzie żyjący w starożytności, możemy mieć problem z jego rozróżnieniem. Należy również zwrócić uwagę na cenę, bo ta może sugerować, że wcale nie trafiliśmy na świetną okazję, tylko na ludzako podobny zamiennik. Jeśli natomiast mamy ozdobę z prawdziwym jadeitem, a cena jest atrakcyjna, to prawdopodobnie jest to kamień gorszej jakości, który przeszedł zabieg ulepszenia.

Przykładem jadeditowej biżuterii, która z biegiem lat zyskiwała na wartości jest naszyjnik należący niegdyś do jednej z najbogatszych kobiet świata, Barbary Hutton-Mdivani. Naszyjnik posiadający 27 jadeditowych koralików z dynastii Qing (datowanych na schyłek XIX lub początek XX wieku) oraz rubinowo diamentowe zapięcie wykonane w 1933 roku przez Cartiera, był ślubnym prezentem dla Barbary od jej ojca (Truong 2014). Po śmierci Hutton-Mdivani, w 1988 roku naszyjnik został wystawiony na aukcję w Hong Kongu i sprzedany za 2 mln dolarów amerykańskich. W roku 1994 ponownie pojawił się w tym samym domu aukcyjnym, tym razem osiągając cenę 4,2 mln (Truong, 2014). W 2014 roku naszyjnik ukazał się na aukcji po raz trzeci i został sprzedany za rekordową kwotę 27,44 mln dolarów amerykańskich („Jadedit coraz droższy, gorączka na granicy z Birma” 2016).

Ryc. 2, Wisiory, bransolety i kolczyki wykonane prawdopodobnie z nefrytu lub jadeditu na wystawie sklepowej w China Town w Nowym Jorku, fot. D. Król.

SUMUJĄC...

Temat ozdób wykonanych z jade w kulturze chińskiej jest tematem bardzo rozległym, dotyczy wielu aspektów i tak naprawdę świetnie nadaje się na szerszą publikację. Istnieje sporo prac na temat samego jadeditu, nefrytu czy żądów, jednak nie w odniesieniu do nefrytowego szlaku i stosowania jade we współczesnym jubilerstwie. Analiza problematyki jade początkowo wydaje

się dość skomplikowana, a to za sprawą nieprecyzyjnych tłumaczeń i sposobów klasyfikacji tych kamieni. Po wyjaśnieniu tych zawiloci, znaczenie jade/you, przynajmniej w odczuciu autorki, stało się bardziej przejrzyste.

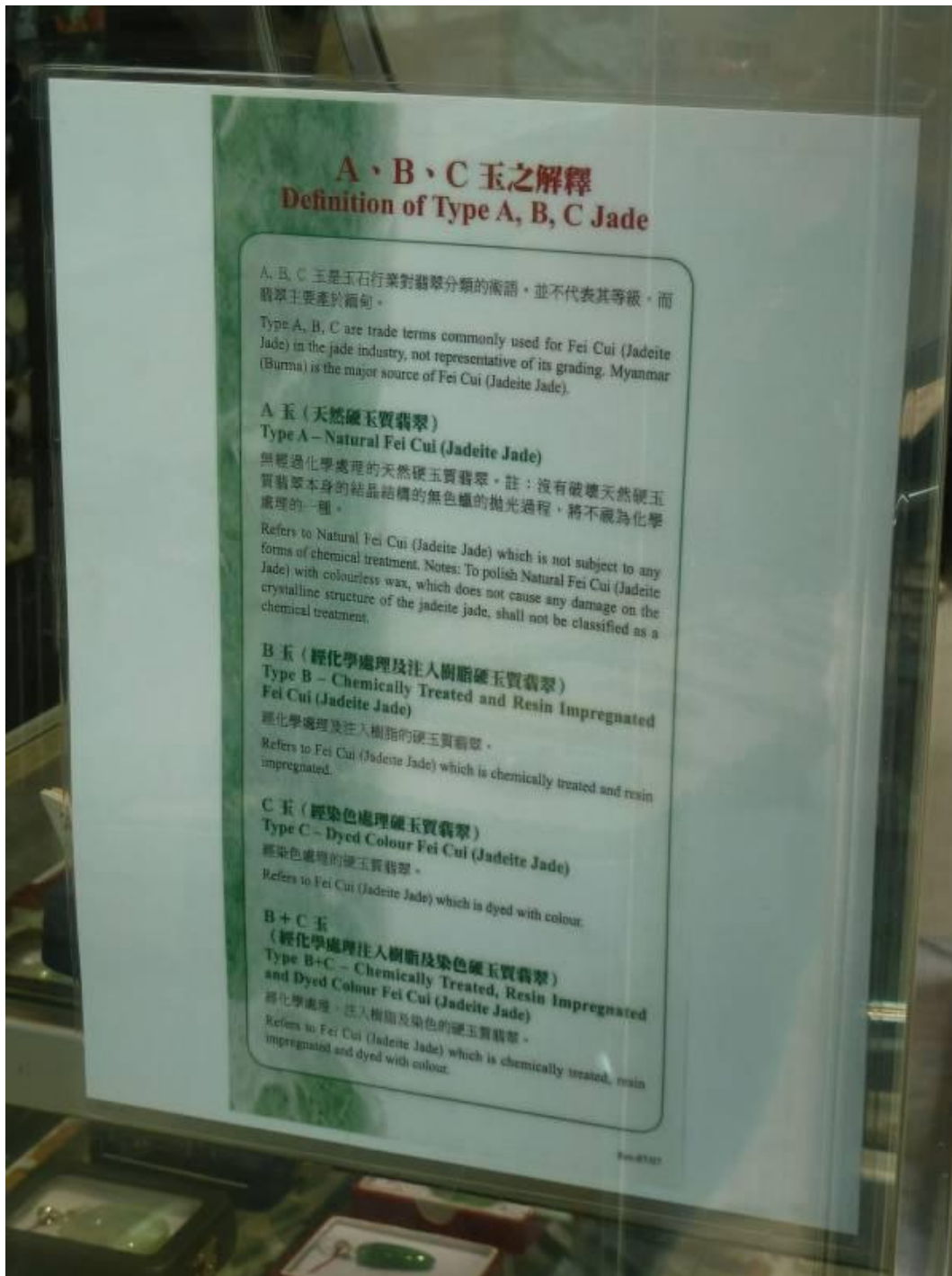
Jade pełnił podobne funkcje w wielu kulturach, co jest zjawiskiem niezwykłym. Zawsze był oznaką czegoś wyższego, symbolem władzy, ludzkich cnót i towarem luksusowym, którego obróbka trwała nawet kilkadziesiąt lat. Zielony kamień był pożądanym surowcem do wyrobu przedmiotów, początkowo związanych z obrzędowością i ukazujących wysoką pozycję społeczną właściciela, później świadczących o wysokim statusie ale pojawiających się w życiu codziennym, jak biżuteria. Od czasów najdawniejszych aż po współczesność, największy popyt na przedmioty nefrytowe, a potem również i jadeitowe, był w Chinach. Można to prześledzić na podstawie zabytków archeologicznych odkrywanych w pochówkach i na stanowiskach związanych z drogami handlowymi, jak również w obecnych sklepach i na aukcjach.

Szlak Nefrytowy, poprzednik Wielkiego Jedwabnego Szlaku, był nośnikiem nie tylko samego kamienia ale również technik jego obróbki i zdobień. Gdy sieć dróg rozwinęła się i zyskała miano Szlaku Jedwabnego, dystrybucja jade nie ustala. Odnajdywane z tego okresu nefrytowe ozdoby pełniły określone funkcje m.in. amuletów oraz charakteryzowały się wysokim poziomem wykonania. Ich genezę możemy upatrywać w przedmiotach ceremonialnych i codziennego użytku, jak w przypadku wisiorków, które wykształciły się z ochrony kciuka łuczniaka oraz bransolet, które prawdopodobnie wzorowane były na tubach cong. Dzisiaj mówimy o kolejnym Nowym Jedwabnym Szlaku, który będzie łączył Chiny z Europą Środkową. Czy historia się powtórzy i jade również będzie miał swój udział w tym jakże wielkim przedsięwzięciu? Tego nie można dzisiaj stwierdzić. Wiadomo jednak, że zarówno nefryt jak i jadeit, choć posiadają odmienną niż niegdyś wartość, aktualnie plasują się w czołówce poświadanych przez Chińczyków kamieni, bo są piękne, trwałe, rzadkie, tradycyjne... (Sarek, 2011).

Ryc. 3. Wisiorki wykonane prawdopodobnie z nefrytu lub jadeitu na wystawie sklepowej w China Town w Nowym Jorku, fot. D. Król.

Ceny jade stale rosną a ozdoby z niego wykonane biją rekordy sprzedaży. Biorąc pod uwagę powyższe informacje, można dojść do wniosku, że zakup nefrytu czy jadeitu może być świetną inwestycją na przyszłość. Natomiast gdy walory piękna połączymy z tradycją i historią pod postacią biżuterii, możemy całkiem dobrze ulokować swój kapitał. Jednak jest to rozwiązanie dla osób mających. Tak było niegdyś, tak jest i dzisiaj. Jade reprezentuje wartości ponadczasowe a dziś, gdy w Chinach mamy do czynienia ze zwiększającą się klasą średnią, którą stać na zakup tego typu ozdób, rosnący popyt, malejące złoże powodują wzrost cen i ponownie jade staje się dobrem luksusowym.

Ryc. 4. Klasyfikacja jadeitu zamieszczona na wystawie sklepowej w China Town w Nowym Jorku, fot. D. Król.

Literatura:

- Adams, Christopher J., Russell J. Beck; 2009, A signature for nephrite jade using its strontium isotopic composition: some Pacific Rim examples; w: The Journal of Gemmology 31 (5–8), ss. 153–62
- Bahn, Paul G; 2000, Skarby przeszłości: o odkryciach największych skarbów archeologicznych świata, 1. wyd, Warszawa: Muza

- C. Hu, Jason; 1992, *Jade : Chinese Jades, Traditional Chinese Culture in Taiwan*, 13, Kwang Hwa Publishing Company
- Childs-Johnson, Elizabeth; 1998, *Jade as Material and Epoch*, w: Sherman Lee (red.), *China: 5,000 Years : Innovation and Transformation in the Arts*, New York: Harry N Abrams, ss. 55–68
- Demattè, Paola; 2006, *The Chinese Jade Age. Between antiquarianism and archaeology*, w: *Journal of Social Archaeology*, nr 6(2), ss. 202–226
- Desautels, Paul E; 1986, *The Jade Kingdom*, Nowy Jork: Van Nostrand Reinhold Company Inc
- Egreteau, Renaud; 2011, *Jade or JADE? Debating International Sanctions on Burma's Gem Industry*, *Asia Pacific Bulletin*, nr 132
- Forsyth, Angus; 1991, *Neolithic Chinese Jades*, w: Keverne, Roger (red.), *Jade*, New York: Springer, ss. 48–88
- Gacek, Łukasz; 2013, *Azja Centralna w polityce energetycznej Chin*, 1. wyd., Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
- Hogarth, Brian; 1999, *Ancient China From the Neolithic Period to the Han Dynasty*, San Francisco: Asian Art Museum, Education Department
- Hsu, Tao, Kirk Makepeace, Andrew Lucas, Nikki Makepeace; 2015, *The Nephrite Jade Road: Evolution of the Green Nephrite Market*, <https://www.gia.edu/qa/preview/gia-news-research/nephrite-jade-road-evolution-green-nephrite-market>, dostęp 15.06.2017
- Jadeit coraz droższy, gorączka na granicy z Birma; 2016, w: *Onet Biznes*, <http://biznes.onet.pl/wiadomosci/swiat/jadeit-coraz-drozszy-goraczka-na-granicy-z-birma/fd49gx>, dostęp 29.06.2017
- Latow, Jurij; 2010, *Wielki Jedwabny Szlak jako prolog gospodarki światowej*, w: *Ekonomia Międzynarodowa*, nr 1, ss. 5–25
- Macioszek, Amelia; 2010, *Magia i funkcje nefrytu w kulturze chińskiej (od neolitu po czasy dynastii Qing)* [Magic and Functions of Nephrite in the Chinese Culture (from Neolithic to Qing Dynasty Times)], w: *Przegląd Orientalistyczny*, nr 1–2, ss. 41–56
- Maślankiewicz, Kazimierz; 1987, *Kamienie szlachetne*, Warszawa: Wydawnictwo Geologiczne
- Palo, Markus; 2013, *The Jade Road: A study of the jade trade in ancient China*, Lund: Lund University
- Perkins, Dorothy; 1999, *Encyclopedia of China. The Essential Reference to China, Its History and Culture*, Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers
- Rusek, Magdalena H.; 2012, *Znaczenie zielonych kamieni w kulturze Majów na przykładzie analizy zabytków jadeitowych ze stanowiska Nakum w Gwatemali*, Kraków: Uniwersytet Jagielloński
- Rusek, Magdalena H.; 2014, *Zieleń cenniejsza niż złoto — rola jadeitu w kulturze Majów*, w: *Maska*, nr 21, ss. 73–84
- Sarek, Katarzyna; 2011, *Czego pragną Chińczycy?*, <http://www.focus.pl/sekrety-nauki/czego-pragna-chinczycy-10255>, dostęp 30.06.2017
- Świerzowska, Agata, Michał Wasilewski; 2004, *Jadeit cenniejszy niż złoto*, w: *Polski Jubiler*, nr 3 (24), ss. 46–48
- Truong, Alain.R; 2014, *Sotheby's Hong Kong unveils the world's greatest jadeite bead necklace of supreme historical importance*, <http://www.alaintruong.com/archives/2014/02/21/29266900.html>, dostęp 20.06.2017
- Ward, Gerald W. R (red.); 2008, *The Grove Encyclopedia of Materials and Techniques in Art.*, New York: Oxford University Press